

سلسله گزارش‌های باستان‌شناسی (۴)

گزارش سومین فصل حفريات در محوطه باستانی ازبکی

نويسنده:

دکتر يوسف مجیدزاده

معاونت پژوهشی
پژوهشکده باستان‌شناسی

۱۳۸۲

فهرست مطالب

۷	سخن ناشر
۹	پیشگفتار
۱۳	یان تپه
۱۳	معماری دوره IV
۱۸	معماری دوره III
۲۰	معماری دوره II
۲۷	معماری دوره I
۲۸	ویژگیهای معماری در دوران فلات قدیم B در یان تپه
۳۲	تدفین
۳۴	سفال
۳۴	یافته‌های کوچک
۳۹	جیران تپه
۴۰	دوره I : گورستان اسلامی
۴۲	دوره II : گورستان عصر آهن
۴۶	جمع‌بندی
۴۸	معماری عصر آهن
۴۹	معماری فلات قدیم B
۵۰	معماری مرحله I
۵۰	معماری مرحله II
۵۲	معماری مرحله III
۵۴	ویژگیهای معماری
۵۶	کف سازی
۵۷	تدفین
۵۸	آیا در یان تپه و جیران تپه جامعه طبقاتی وجود داشته است؟
۶۰	سفال
۶۳	یافته‌های کوچک

۶۷	مارال تپه
۶۸	معماری دوره I
۶۹	معماری دوره II
۷۱	معماری دوره III
۷۶	تدفین
۷۸	تحلیلی درباره تدفین در مارال تپه
۷۹	سفال
۸۱	دوشان تپه
۸۱	معماری دوره I
۸۳	معماری دوره های II و III
۸۸	سفال
۸۹	یافته های کوچک
۹۱	حرف آخر
۹۰	تپه ازبکی: دژ مادی
۹۹	نکاتی تازه درباره معماری دژ
۱۰۳	یافته های کوچک
۱۰۴	سفال
۱۰۵	نقشه ها . طرح ها
۱۲۷	لوح ها
۱۳۹	عکس ها
۱۸۱	خلاصه انگلیسی

سخن ناشر

گزارش دو فصل نخست کاوشهای باستان شناختی در محوطه‌های باستانی ازیکی (فصل ۱۳۷۸-۱۳۷۷) جلد یکم سلسله گزارشهای مقدماتی را تشکیل می‌دهد. در مقدمه آن کتاب نیز آمد که نشریات موجود در قلمرو باستان شناسی ایران، از دیدگاه فنی، از جمله تعداد صفحات و یا قطع، امکان انتشار انواع گوناگون گزارشهای باستان شناختی را به سادگی فراهم نمی‌سازد. رفع این محدودیتها، و نیز این اعتقاد که هدف علمی هر برنامه پژوهشی آگاه ساختن متخصصین، نیز آحاد جامعه از نتایج آن برنامه‌هاست، انگیزه آغاز انتشار این سری جدید بود.

انتشار گزارش فعالیتهای میدانی و کاوشها در کشور هیچگاه مستمر نبوده است و حاصل این عدم استمرار بی اطلاعیها از نتایج بسیاری از کاوشها و بررسیهای مهمی است که در گذشته انجام شده است. بسیاری از اطلاعات ارزشمند آن کاوشها و بررسیها، از پی سالیان دراز غفلت، به فراموشی سپرده شده و از دست رفته است. اکنون پژوهشکده باستان شناسی می‌کوشد که نتایج فعالیتهای میدانی و کاوشهای باستان شناختی کشور را که به شکل گزارشهای مکتوب مفصل تهیه شده در یک جا گرد آورد. از دیگر سو، بخشی از توان علمی، اجرائی و مالی این پژوهشکده مصروف انتشار گزارشهای مقدماتی می‌شود. امید است که در آینده نیز امکان استمرار این انتشارات، چه در قالب گزارشهای مقدماتی و چه به شکل گزارشهای باستان شناسی فراهم آید.

شتابی که در عملیات اجرائی مربوط به انتشار جلد نخست گزارش کاوشهای ازیکی رخ داد سبب شد که آن گزارش با غلطهای چاپی چندی منتشر شود. تجربه و تعهد روز افزون مسئولین اجرایی و نیز همکارانی که به گونه‌ای مستقیم و غیر مستقیم با کار انتشار گزارشها در رابطه هستند سبب شده است که هر مجلد کاملتر از مجلد پیشین انتشار یابد، هرچند که این مجلدات نیز، بدون تردید، عاری از نقایص

نیستند. امید همگی ما این است که انتشارات آتی با حداقل نفایص ممکن به دست پژوهشگران و دیگر علاقمندان برسد.

فراهم ساختن امکان انتشار این گزارش‌ها و تداوم آنها بدون پشتیبانی بی‌دریغ جناب آقای مهندس بهشتی، ریاست محترم سازمان و نیز جناب آقای گلشن، معاونت پژوهشی، امکان پذیر نمی‌شد. از ایشان و نیز همکارانی که به صورت خستگی ناپذیر می‌کوشند که پژوهشکده باستان شناسی را در نیل به اهدافش، از جمله انتشارات فوق الذکر، یاری کنند صمیمانه سپاسگزارم. اما سپاس خاص ما از آن پژوهشگران و باستان شناسانی است که، حتی در دشوارترین شرایط نیز، از تلاش برای ارتقای علمی کشور باز نمی‌ایستند. گروه باستان شناسی ازیکی بدون شک از این زمرة است.

مسعود آذرنوش
رئیس پژوهشکده باستان شناسی

قدردانی و تشکر

به یاری خداوند بزرگ توانستیم برنامه حفريات فصل سوم در محوطه استانی ازبکی را همچون دو سال گذشته به پایان ببریم. بی‌تردید این مهم بدون کمکهای همه جانبه عزیزان بسیار امکان پذیر نمی‌بود. در این راستا در درجه نخست مایلیم از جناب آقای سید محمد بهشتی ریاست محترم سازمان میراث فرهنگی تشکر کنم که انگیزه اصلی شرکت اینجانب در این سلسله کاوشهای با وجود و حضور ایشان در سازمان میراث فرهنگی پیوند کامل دارد. آقای جلیل گلشن معاون پژوهشی را سپاس می‌گذارم که حمایتهای همه جانبه ایشان طی سه فصل گذشته شرایطی را به وجود آورد که حفاری بدون لحظه‌ای کندی و دغدغه خاطر با روندی یکنواخت و در سطح علمی بسیار بالایی به حرکت خود ادامه دهد. سپاس دیگر من از آقایان ناصر نوروز زاده چگینی ریاست پژوهشکده استان‌شناسی طی فصل سوم حفاری که در سرعت بخشیدن به راه اندازی هیأت از هیچ کمکی دریغ نورزیدند و دکتر مسعود آذرنوش ریاست وقت پژوهشکده استان‌شناسی است که امکانات چاپ گزارش حاضر را فراهم آورددند.

همچنین مایلیم از آقای ناصر پازوکی مدیر کل محترم میراث فرهنگی استان تهران و همکاران ایشان در بخش امور مالی به ویزه آقای صادقیان و در میراث کرج آقایان محبعلى و خلیقى، وبالاتر از همه آقای کتابچی ذیحساب محترم میراث تهران تشکر کنم که در طول تمامی فصل حفاری حتی لحظه‌ای هیأت را از لحاظ مالی تنها و بی یاور نگذاشتند. در اینجا همچنین مایلیم از آقای کارگر رئیس محترم موزه ملی و یکایک همکاران ایشان به ویزه خانمها سیمین پیران، ناهید دهقان، سیما میری و نیز بخش مرمت موزه سپاسگزاری کنم که ما را در برپایی سمینار یک روزه مربوط به ارائه نتایج حاصل از حفريات سومین فصل یاری کردند و بالاتر از آن در تشکیل نمایشگاه، تهیه آفیشها و بروشورها و دعوتنامه‌ها و مانند آن دست ما را صمیمانه فشردند.

گروه دیگری که مایلمن از ایشان تشکر کنم و برای من و دیگر اعضای هیات بسیار عزیزند شهردار محترم شهر نظر آباد، آقای چگینی و اعضای محترم شورای شهر نظر آباد به ویژه آقایان فتحی پور، مینوی، کشاورز و پیشگاهی که برای حضور در سمینار پایان فصل به تهران تشریف آوردند. همچنین اعضای انجمن جوان حکمت و گروه بیشماراتی از شهروندان این شهر به ویژه آقایان آل احمد، عسگری، نقوی، توسلی و حسینی را در بر می‌گیرد. این عزیزان در برپایی یک سخنرانی درباره نتایج به دست آمده هیات از کاوش‌های انجام شده در محوطه ازیکی در ساختمان نوبنیاد فرهنگسرای شهر و تشکیل نمایشگاهی از یافته‌های فصل جاری در روز ۲۴ آذر ماه نقش اساسی را بر عهده داشتند. جلسه‌ای آنچنان پرشور و با شکوه که یاد و خاطره آن هرگز از خاطر هیچیک از اعضای هیات باستان شناسان ازیکی در فصل سوم زدوده نخواهد شد.

اعضای هیات در این فصل از نه باستانشناس، یک نقشه‌بردار و دو راننده تشکیل می‌شد. کار رانندگی و تهیه تدارکات را آقایان نقایی از اداره کل میراث فرهنگی استان تهران و ملا محمدی از سازمان میراث فرهنگی کشور عهده دار بودند. نقشه‌کشی و نقشه‌برداری را آقای عباس احمد شیروانی انجام می‌دادند. آقای خسرو پور بخشندۀ همچون دو فصل گذشته معاونت اداری هیات و مسئولیت‌های مالی و اداری را بر عهده داشتند و در نتیجه قادر نبودند در عملیات کاوش شرکت جسته و اداره حفاری در برش مستقلی را عهده دار شوند. از آنجا که عملیات کاوش تنها در ۵ نقطه انجام می‌گرفت، آقایان داود آیان از اداره کل میراث فرهنگی استان آذربایجان شرقی مسئولیت کاوش در یان تپه و سیامک سرلک از موزه ملی سرپرستی حفاری در جیران تپه را به تنها بی عهده دار بودند، اما آقایان حسین عباس زاده از اداره کل میراث فرهنگی استان خراسان همراه با ولی الله جهانی از اداره کل میراث گیلان در مارال تپه و ولی الله دهقانی سانیچ از اداره میراث فرهنگی کرج به همراهی احمد ترابی از اداره کل میراث همدان در تپه مرتفع ازیکی مشترکاً مسئولیتها را بر عهده داشتند. سرانجام، از آنجا که آقای فرشید مصدقی از اداره کل میراث فرهنگی استان تهران به دلیل عهده‌دار بودن مسئولیت عکاسی به ناچار زمانهایی را از وظيفة نظارت بر حفاری در محل کارشان دور بودند، برای کمک آقای عبدالرضا مهاجری نژاد از پژوهشکده باستان شناسی در دوشان تپه به ایشان پیوستند. من در اینجا از یکایک عزیزان که گزارش حاضر نتیجه زحمات شبانه روزی آنهاست عمیقاً سپاسگزاری می‌کنم.

حدود یک هفته به پایان فصل حفاری، جناب آقای کارگر ریاست محترم موزه ملی به منظور بازدید از دستاوردهای ما از حفریات به محوطه ازیکی تشریف آوردند. حین بازدید دو تن از همراهان ایشان خانمهای سیمین پیران و ناهید دهقان اظهار تمایل کردند در صورت امکان برای شرکت در امر طراحی سفال به اعضای هیات بپیوندند. موافقت با درخواست ایشان با پذیرش دو شرط همراه بود. یکی کسب موافقت آقای

کارگر و دیگری همکاری رایگان، زیرا به دلیل فرا رسیدن روزهای پایانی فصل و هزینه کردن تمامی بودجه مربوط به حفاری قادر به هیچگونه پرداختی نبودیم. حضور این دو یار جدید کمک بسیار بزرگی در انجام کار طراحی سفال بود و ما موفق شدیم تمامی سفالهای به دست آمده را طراحی کنیم. لذا جا دارد در اینجا از این دو عزیز و از آقای کارگر که اجازه همکاری آنها را با هیات ازبکی دادند صمیمانه سپاسگزاری کنم.

این هیات پوشش خبری حفریات ازبکی در رسانه‌های خبری و مطبوعات را مدیون تلاش دوستان و همکاران در واحد اطلاع رسانی سازمان میراث فرهنگی خانمها موسوی، اردلان و نظری می‌داند. من در اینجا از هر سه این عزیزان صمیمانه تشکر می‌کنم.

آقای محمد رضا میری مدیر عامل مؤسسه پیشین پژوه که مدیریت هنری و مسئولیت چاپ گزارش حاضر را عهده‌دار بودند به دلیل عدم دسترسی مستقیم به اینجانب برای انجام اصلاحات در متن گزارش و هماهنگ‌سازی تصاویر با آن بارها و بارها از طریق تلفن با اینجانب تماس برقرار کردند و هر بار گاه ساعتها در آن باره به رفع اشکالات پرداختیم. لذا در پایان مایلمن از این دوست بسیار عزیز به خاطر همه زحماتشان قدردانی کرده و سپاسگزار باشم.

یوسف مجیدزاده

یان تپه

حفاری در یان تپه به سرپرستی آقای داود آبیان از صد متر مربع (چهارخانه AC33) در سال گذشته به ۲۰۰ متر مربع (چهارخانه های AC33 و AD33) گسترش یافت. در این تپه طی فصل جاری هیأت تمامی وقت خود را صرف حفاری در مراحل گوناگون معماری در دوره فلات قدیم B (همزمان با فرهنگ سفالی چشمه علی و سیلک II) کرد. اگرچه لایه های معماری به دست آمده طی این فصل در هماهنگی با یافته های فصل پیشین بود، مشاهدات دقیقترا بازنگری تازه ای را در باب تقسیم آنها به دوره های گوناگون الزامی ساخت، نگرشی که در پایان بخش مربوط به معماری خواهد آمد. یادآور می شود که شماره گذاری لایه ها و دوره ها همان گونه که در گزارش دومین فصل عمل شد، از بالا به پایین، یعنی از جدیدترین به قدیمترين انجام گرفته است.

معماری دوره IV (نقشه ۱ و طرح ۱)

مهمنترین دستاورد حفریات باستان شناختی در دو مین فصل حفریات در یان تپه در دوره چهارم معماری به دست آمد. اگر چه هنوز بخش هایی از این اثر حفاری نشده است، اما بخش های اصلی آن که عمدتاً به نحو بسیار خوبی سالم مانده است، با وجود صدمات واردہ بر اثر گودال قاچاقچیان آثار فرهنگی بسیار با شکوه و گویاست. به منظور دستیابی به این آثار مجبور شدیم که به تدریج تقریباً تمامی دیوارها و فضاهای معماری دوره دوم را برداریم. بخشی از این بنای بسیار زیبا به صورت اتاق بزرگی است که بخش شمالی آن حدود ۶۰ سانتیمتر مرتفعتر از قسمتهای دیگر ساخته شده است. بخش پست تر این مجموعه که بر روی نقشه با سه شماره ۳۷۲، ۳۸۶ و ۳۸۹ مشخص شده است، به نظر می رسد که مهمترین بخش تمامی مجموعه باشد. دستیابی به این بخش از سه راه امکان پذیر بود. دو راه پله در شمال شرق و شمال غرب دیوار شمالی ۳۷۱ که به بخش مرتفعتر ۳۸۲ واقع در شمال آن متنه می شود، و سومین راه از طریق درگاهی باریکی به عرض ۵۰